

Anadolu Selçuklu Çağı Mimarisinde Moğol İstilasası Sonrası Değişim, Dönüşüm ve Süreklilik

Ayşegül BEKMEZ

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül BEKMEZ

ANADOLU SELÇUKLU ÇAĞI MİMARISİNDE MOĞOL İSTİLASI SONRASI DEĞİŞİM, DÖNÜŞÜM VE SÜREKLİLİK

ISBN 978-625-8044-65-2

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2022, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Nisan 2022, Ankara

Yayın-Proje: Nisanur Uzunlu
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Vadi Grafik Tasarım ve Reklamcılık Ltd. Şti.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: (0312) 802 00 53-54

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 47479

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Babama...

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül BEKMEZ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü

Kayseri’de doğdum. İlk ve orta öğrenimimi Sivas’ta tamamladım. Lisans eğitimimi Erciyes Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü’nde bitirdim. 2013 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladım. “*Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri*” başlıklı yüksek lisans tezimi 2016 yılında tamamladım. 2020 yılında “*Anadolu Selçuklu Çağı Mimarisinde Moğol İstilasası Sonrası Değişim Dönüşüm ve Süreklilik*” başlıklı doktora çalışmasıyla sanat tarihi doktorası unvanını aldım. Halen Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Türk-İslam Sanatları Bölümü’nde doktor öğretim üyesi olarak çalışmaktayım. Anadolu’da Türk mimarisi, mezar taşları ve kültürel etkileşim üzerine çalışmalarım var. Halen Anadolu’da Orta Çağ Türk mimarisi çalışmalarına devam etmekte ve bilimsel projelerde çalışmaktayım.

ORCID No: 0000-0001-6121-1045

ÖN SÖZ

Sanat, toplumsal değişimlerden etkilenen dinamik bir kavramdır. Kültürde yaşanan değişimler sanata da farklı açılardan tesir etmektedir. Bu bakımdan tarihte yaşanan ve toplumları değişime zorlayan olayların sanat üzerindeki yansımaları detaylarıyla irdelenmesi gereken bir alandır. Ancak tarihsel, toplumsal ve kültürel dünyası hakkındaki bilgilerin yeterince netlik kazanmadığı Ortaçağ çalışmalarında bu tarz bağlantıların kurulması daha zor hale gelmektedir. Anadolu Ortaçağ'da sözü edilen açılardan önemli değişim-dönüşümlere sahne olmuştur. Malazgirt Savaşı sonrasında kitleler halinde Anadolu'ya yerleşen Türkler bir taraftan Anadolu kültürlerini etkilerken diğer taraftan kendileri de çok yönlü etkilerle değişmiş ve dönüşmüştür. Bu dönemde Anadolu'da ortaya çıkan bu yeni kültürel ve sanatsal ortamın içinde Anadolu ve çevresindeki kültürlerin izlerini bulmak mümkündür. Ortaçağ'da birbirleriyle savaş ya da çatışma halinde olsalar bile toplumlar arasında etkileşim sürekliliğini her zaman korumuştur.

Moğol İstilasası, Ortaçağ'da Asya, Avrupa ve Anadolu'da birçok toplumu etkisi altına alan ve bu etkilerin uzun yıllar sürdüğü bir olaydır. Anadolu'da meydana gelen Moğol istilasası da uzun bir zaman diliminde siyasetin olduğu kadar toplum ve kültürün bazı unsurlarını da değişim ve dönüşüme zorlamıştır. Bu çalışma, Moğol İstilasasının -farklı etkenlerin de devreye girmesiyle- meydana getirdiği değişim, dönüşüm ve süreklilikleri Anadolu Türk mimarisine yansıyan boyutları ile ele almakta, dönem sanatını oluşturan ve ona yön veren unsurları neden sonuç ilişkisiyle mimariyle bağlantılı olarak değerlendirmektedir.

Bu kitap, "*Anadolu Selçuklu Çağı Mimarisinde Moğol İstilasası Sonrası Değişim Dönüşümü ve Süreklilik*" isimli doktora tezinden üretilmiştir. Bu çalışmanın oluşum ve gelişim aşamalarında önemli bir rol üstlenerek, fikirleriyle tezin şekillenmesine vesile olan hocam saygıdeğer Prof. Dr. Gülsen Baş'a teşekkür ederim. Kütüphanesinden faydalandığım hocam Dr. Öğr. Üyesi. Mehmet Top'a, çalışmanın her aşamasında yanımda olan mesai arkadaşım Dr. Öğr. Üyesi Resul Yelen'e, arazi çalışmalarının bir kısmını birlikte tamamladığım Dr. Gülsün Eberi'ye teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak eğitim hayatımın tamamında beni destekleyen aileme, arazi çalışmalarında bana büyük bir özveriyle eşlik eden rahmetli babam Cemil Bekmez, annem Rahime Bekmez, ablam Fatma Bekmez ve kardeşim Hüseyin Bekmez'e en içten dileklerle teşekkür ederim.

Ayşegül BEKMEZ

Van, 2022

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
bknz.	: Bakınız
bşk.	: Başkaları
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Edt.	: Editör
Foto.	: Fotoğraf
S.	: Sayı
vd.	: Ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	v
Kısaltmalar	vi

Konu ile İlgili Kaynak ve Araştırmalar	xi
---	-----------

Giriş	xvii
--------------------	-------------

1. Bölüm: Anadolu’da Moğol İstilasası Öncesi ve Sonrası Siyasi Toplumsal ve Kültürel Ortam	1
A. Siyasi Ortam.....	1
B. Toplumsal Ortam	11
C. Kültürel Ortam.....	18

2. Bölüm: Mimari Faaliyetler	23
A. Yapı Türleri.....	23
1. Cami	23
2. Mescit.....	24
3. Namazgâh.....	25
4. Türbe.....	26
5. Medrese	27
6. Darüşşifa.....	28
7. Zaviye-Tekke-Hankah-Ribat	28
8. Han.....	31
9. Kale	33
10. Hamam.....	33
11. Köprü.....	34
12. Çeşme	34
13. Sarnıç- Buzhane-Sebil	35
B. Yapıların İnşa Edildiği Kentler.....	35
1. Afyonkarahisar	40
2. Amasya	43
3. Ankara	44
4. Antalya.....	46
5. Bayburt	47
6. Bitlis	48

7. Denizli	50
8. Elazığ.....	51
9. Erzincan.....	52
10. Erzurum	53
11. Eskişehir	55
12. Iğdır.....	56
13. Isparta.....	57
14. Karaman.....	58
15. Kastamonu	58
16. Kayseri.....	59
17. Kırşehir.....	61
18. Konya.....	62
19. Kütahya.....	65
20. Malatya	67
21. Mardin	68
22. Nevşehir	70
23. Niğde.....	71
24. Sinop	72
25. Sivas	73
26. Tokat	75
27. Tunceli	76
28. Uşak	77
C. Yapım Organizasyonu	78
1. Bânîler.....	81
a. Sultanlar	81
b. Devlet Adamları.....	84
c. Hanedan Üyesi ve Saray Çevresinden Kadınlar.....	90
d. Din Adamları	92
e. Meslek Grupları.....	95
f. Statüleri Bilinmeyenler	97
2. Yapı Yöneticileri.....	97
3. Sanatçılar	98
4. Vakıf Faaliyetleri ve Vakfiyeler	105
3. Bölüm: Değişen Mimari Ortamın İnşa Kitabelerine Yansımaları.....	113

4. Bölüm: Plan, Kütle ve Mekân Anlayışı	121
A. Cami, Mescit ve Namazgâh.....	122
B. Türbe.....	129
C. Medrese.....	138
D. Darüşşifa.....	145
E. Zaviye-Tekke-Hankâh-Ribat	146
F. Han	149
G. Hamam	154
H. Kale	157
I. Köprü.....	158
İ. Çeşme	158
J. Sebil- Sarnıç- Buzhane	160
5. Bölüm: Yapılarda Kullanılan Malzeme ve Teknik	161
A. Taş.....	161
1. Devşirme Malzeme	165
B. Tuğla	166
C. Ahşap.....	169
D. Çini.....	172
E. Alçı.....	175
6. Bölüm: Sanat Ortamının Süsleme Anlayışına Yansıması ve Kullanılan Süsleme Grupları	177
A. Geometrik Süsleme	180
B. Bitkisel Süsleme.....	193
C. Figürlü Süsleme	200
D. Yazı	208
7. Bölüm: Sonuç	211
Kaynaklar	229
Tablolar	247
Cami Mescit ve Namazgâh Çizim Listesi.....	247
Türbe Çizim Listesi	269
Medrese Çizim Listesi.....	290

Darüşşifa Çizim Listesi	298
Zaviye-Hankah-Tekke Çizim Listesi.....	300
Han Çizim Listesi	303
Hamam Çizim Listesi.....	321
Köprü Listesi	327
Çeşme Listesi.....	329
Bani Listesi	330
Sanatçı Listesi.....	343
Fotoğraflar	353

KONU İLE İLGİLİ KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

Moğol İstilasının Anadolu'da Selçuklu Çağı mimarisinde ne gibi etkiler bıraktığına dair doğrudan bu konuyu ele alan yayın sayısı oldukça azdır. Bu yayınlardan ilki Haluk Karamağaralı'nın "*Anadolu'da Moğol İstilasından Sonra Yapılan Dini Mimari Eserlerinde Görülen Plân Form Özellikleri*"¹ isimli doçentlik tezidir. Tezin konuyu ele alış biçimi araştırma için önemli bir kaynak teşkil etmiştir. Ancak çalışmanın özellikle üzerinde durduğu dönem, Anadolu Selçuklu'nun yıkılıp ikinci beyliklerin kurulduğu 1308-1335 yılları arasındadır. Çalışma İlhanlı Devleti'nin sona erdiği 1335 yılından sonrasını ele almamaktadır. Tezin ilk kısmı Moğol İstilasından önceki ve sonrasında Anadolu'daki siyasi, toplumsal ve kültürel değişimler üzerinde durmaktadır. İkinci kısımda dini yapılar cami, medrese, hankâh-tekke-zaviye-i-maret ve türbe olarak başlıklandırılmış ve tek tek ele alınmıştır. Bu başlıklarda verilen örneklerin tamamı 1308'den sonra inşa edilen yapılardır. Karamağaralı, 1243-1308'de ortaya çıkan yeni üslubun Eratna, Kadı Burhaneddin, Karamanogulları ve Eşrefoğlu gibi Orta Anadolu'da kurulan beyliklerde uzun süre (13. yy ortalarından 15.yy ikinci çeyreğine kadar) devam ettiğini belirtmektedir.² Dolayısıyla çalışma beylikler dönemi üslubunun da anlaşılması adına önemli bir kaynak durumundadır. Karamağaralı'nın sonuç kısmında belirttiği hususlar; Moğol İstilasından önce ve sonrasında İlhanlı hâkimiyetinin yayılım alanına bağlı olarak Anadolu mimarisinde değişimler yaşandığını, bu değişimde Moğolların bir katalizör rolünü üstlendiğidir.³

J. M. Rogers'ın, 1969'da yazdığı "*Recent Work On Seljuk Anatolia*" makalesi⁴ C. Cahen'in "*Osmanlılardan Önce Anadolu*"⁵ adlı çalışmasını eleştiri amacıyla yazılmıştır. Cahen'in Moğol İstilasından önce Anadolu'ya etkileri ile ilgili bazı iddialarına Rogers açıklamalar getirmektedir. Bunlardan ilki Moğol İstilasından sonra Anadolu mimarisinde İran etkisinin arttığı teoridir. Rogers buna kesinlikle katılmamakta birkaç örnek dışında Anadolu'da İran asıllı sanatçının bulunmadığını ve İlhanlı'nın Tebrizde ve sonrasında İran'ın diğer şehirlerinde oluşturduğu üslubun

---

1 Haluk Karamağaralı, *Anadolu'da Moğol İstilasından Sonra Yapılan Dini Mimari Eserlerinde Görülen Plân Form Özellikleri*, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1965.

2 Karamağaralı, *a. g. e.*, s. 14.

3 Karamağaralı, *a. g. e.*, s. 52-55.

4 J. M. Rogers, "Recent Work on Seljuq Anatolia", *Kunsts des Oriens*, S.2, 1969, s. 134-169.

5 Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul, 2014.

Anadolu'ya uğramadığını belirtmektedir. Anadolu'da Köseadağ Savaşı'ndan sonra artan çini kullanımını da İran'la değil Kuzey Suriye ve Rakka ekolü ile açıklamaktadır. Hatta tersine bir etkilenme ile Anadolu'daki çini üslubunun İran'a taşındığından bahsetmektedir. Anadolu'nun bilakis İrandan uzaklaşıp Suriye, Transkafkasya ve Kafkasya'ya yakınlaştığını belirtmekte, Anadolu mimarisinin Alâeddin Keykubat dönemine kadar oluşturduğu üslubun tutarlı bir şekilde sürdüğünü dile getirmektedir.⁶

Konu ile ilgili diğer bir çalışma, Ülkü Bates'in 1978'de yayınladığı "*The Impact of the Mongol Invasion on Turkish Architecture*" isimli makaledir.⁷ Bu makale İsmail Hacıahmetoğlu tarafından 2014'de Türkçe'ye "*Moğol İstilasının Türk Mimarisine Etkisi*" ismiyle çevrilmiş ve tekrar yayınlanmıştır.⁸ Çalışma, türbe mimarisi özelinde Anadolu'da Moğol İstilasından sonra yaşanan değişimleri değerlendirmektedir. Makalede 1250'den başlayarak 1450'ye kadar Anadolu sanatının Selçuklu etkisinden çıkıp, Osmanlı etkisine girdiği dönemin şekillenmesinde ana etkenin Moğol İstilasından ve onun siyasi, etnik, toplumsal ve kültürel alanda yaptığı değişiklikler olduğu belirtilmektedir.⁹ Bu değişimler türbe mimarisi üzerinden genel değerlendirmeler yapılarak ortaya konulmaktadır. Bates, 1250'den sonra Anadolu'da özellikle de Batı Anadolu'da türbe sayısının arttığını belirtmektedir. Bu artışın sebebini "*Anadolu'ya yeni yerleşenler atalar ve kahramanları için türbe inşa ederek bu topraklar üzerinde manevi hak iddia ettiler*"¹⁰, olarak açıklayan araştırmacı bu durumu Orta Asya ve İrandan Anadolu'ya göç eden heteredoks dervişlerin yaşam biçimi ve toplumda üstlendikleri rolle alakalı görmektedir.

Araştırmanın kapsamı ile en fazla örtüşen yayınlardan biri 1986'da Orhan Cezmi Tuncer'in yazdığı "*Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*"¹¹ kitabıdır. Çalışma, 13 (10'u Anadolu Selçuklu 3'ü Beylikler dönemi) anıtsal yapı üzerinden Anadolu'da Moğol İstilasından sonra yaşanan değişimleri incelemektedir. Tuncer de diğer yayınlarda olduğu gibi Anadolu'da Moğol etkisinin en önemli nedeni olarak göçleri göstermektedir. Yazar diğer çalışmalardan farklı olarak İran yerine Azerbaycan topraklarından gelen sanatçıların değişimde önemli bir rol üstlendiği belirtmektedir.¹² Tuncer'in "*İran'ın boyut, süs ve gösterişi, Moğolların görkem isteği, Azerbaycan'ın yorumu, Anadolu'dakilerle bu hızlı akış içinde bir yığılmaya uğrar,*

6 J.M. Rogers, a. g. m., s. 137-144.

7 Ülkü Bates, "The Impact of the Mongol Invasion on Turkish Architecture", *International Journal of Middle East Studies*, S.9, 1978/1, s. 23-32.

8 İsmail Hacıahmetoğlu- Ülkü Ü. Bates, "Moğol İstilasının Türk Mimarisine Etkisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 23 (1), 2014, s. 1-154.

9 Ülkü Bates, a. g. m., s. 23.

10 Bates, a. g. m. , s. 25.

11 Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*, Ankara, 1986.

12 Tuncer, a. g. e. , s. 115.

senteze ne vakit ne de gerek vardır” cümlesi konuya dair tespitlerinin özeti mahiyetindedir. Moğolların bu ortamın yaratılmasında sadece katalizör olduğu düşüncesi Tuncer tarafında da tekrar edilmiştir. Sonuç kısmında yazar 44 maddelik bir tespit listesi yayınlamıştır.¹³ Büyük ölçekli yapılar ve taçkapılar üzerinden hazırlanan bu sonuç listesi bu çalışmanın sonuçlarıyla da uyumluluk göstermektedir.

Zeynep Onur’un 1990 yılında yayınlanan makalesi¹⁴ de konuyu Heinrich Wölfflin’in mimaride rasyonel ve irrasyonel dönem kavramları üzerinden ele almaktadır. Onur’a göre Anadolu Selçuklu mimarisinin Moğol İstilasına kadar olan dönemi rasyonel karakterliyken, istiladan sonra irrasyonel bir kimlik kazanmıştır. Moğol İstilasından önce mimaride görülen biçim içerik bütünlüğü, süsleme kompozisyonlarının yüzeysel ve geometrik oluşu, merkezi bir sanat düzeninin varlığı, dik açığa bağlılık gibi özellikler rasyonel mimari tanıma uymaktadır. İstiladan sonraki mimaride ise süslemenin belirli kalıplardan çıkması, yüzeyden taşması ve kendi başına bir biçim kazanması, biçim içerik arasındaki bütünlüğünün bozulması, bitkisel süslemeye yoğunluk verilmesi, yüksek kabartma süslemelerin kullanılması, taçkapının yapıdan bağımsız bir form kazanması, çininin yapının içinde ve dışında kullanımının artması, mimaride dikey yönelişin tercih edilmesi, dik açığı parçalama eğiliminin öne çıkması gibi özellikler irrasyonel mimariye işaret etmektedir. Onur’a göre bu durum Osmanlı’nın klasik dönemine kadar devam etmiştir.

Zafer Bayburtluoğlu’nun 2002’de VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumunda sunduğu *“Anadolu Selçuklu Mimarlığı/Sanatı ve Moğol/İlhanlı Sorunsalı”* başlıklı bildirisi konu ile ilgili bir başka çalışmadır. Araştırma Moğol dönemi, İlhanlı dönemi, Moğol etkisi, İlhanlı etkisi gibi kavramlar üzerinde durmaktadır. Bu kavramların Anadolu Selçuklu mimari gelişimi ile örtüşmeyeceğini, Moğol ya da İlhanlıların sanatsal üslup oluşturacak kadar bir mimari geçmişlerinin olmadığını vurgulamaktadır. Bayburtluoğlu, medrese cephelelerinde çift minare kullanımındaki artış ve süsleme üslubundaki değişimlerin zaten Anadolu Selçuklu’nun ulaşacağı bir nokta olduğunu ve konunun Moğol ya da İlhanlı ile ilgisinin bulunmadığını belirtmektedir.¹⁵

Nermin Şaman Doğan’ın 2003’te yayınlanan makalesi *“Bezemeye Bakış: Anadolu’da İlhanlı İzleri”* başlıklı çalışmada konunun süsleme yönüne yorumlar getirilmiştir.¹⁶ Şaman, makalesinde plan şemalarında bir değişiklik yaşanmadığını,

13 Tuncer, a. g. e., s. 115-116.

14 Zeynep Onur, “Türk Mimarisinde Rasyonel ve İrrasyonel Dönemler”, *Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, S. 5 (1-2), 1990, s. 45-58.

15 Zafer Bayburtluoğlu, “Anadolu Selçuklu Mimarlığı/Sanatı ve Moğol/İlhanlı Sorunsalı”, VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (08-10 Nisan 2002), *Bildiriler*, Kayseri, 2002, s. 4-6.

16 Nermin Şaman Doğan, “Bezemeye Bakış: Anadolu’da İlhanlı İzleri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 20, S. 1, 2003, s. 150-166.

asıl değişimin süsleme yoğunluğu ve kompozisyonlarında ortaya çıktığını belirtmektedir. Ön cepheler, taçkapı, pencere, nişler ve köşe kuleleri süslemeye dâhil edilen elemanlardır. Ayrıca geometrik süslemenin yerini bitkisel, yazı ve figürlü bezemeye bıraktığı söylenmektedir.

Araştırma konusu ile yakından ilgili bir çalışma Ayşe Denknalbant tarafından 2010 yılında bir doktora tezi olarak hazırlanmıştır. *Osmanlı Öncesi Türk Mimarisinde Çifte Minareli Cephelerin Gelişimi (Anadolu, İran, Azerbaycan, Hindistan)*¹⁷ başlıklı tez Anadolu'daki çifte minareli cephelerin gelişim çizgisi üzerinedir. İran, Azerbaycan ve Hindistan örneklerinin de dikkatle incelendiği çalışmada çifte minare kullanımının Büyük Selçuklu'dan başlayarak İran ve Azerbaycan'dan Anadolu'ya sonrasında Hindistan'a kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Yazar ayrıca çifte minarenin Anadolu'ya gelişinin Moğol İstilasından sonrasına rast gelmesinin, çifte minare ile istila arasında bir bağlantı olabileceği fikrini ortaya çıkardığını belirtmektedir.

Selçuk Mülayim'in 2016 yılında yayınlanan "*İlhanlı Dönemi Anadolu Plastiğinde Asya Çağrışımları*" başlıklı makalesi¹⁸ 13. yüzyılın sonunda anıtsal yapılar üzerindeki figürlü bezemelerin kökeni üzerine tespitler içermektedir. Yazar, sadece Sivas Gök Medrese taçkapısı üzerinde yer alan zoomorfik kompozisyon üzerinde durmaktadır. Dairesel yapraklar içine gizlenmiş hayvan başlarından oluşan karşılıklı iki kompozisyon Mülayim'e göre doğrudan Moğol ve İlhanlı ile bağlantılı Asya kökenli kullanımlardır.

Konu ile ilgili en kapsamlı yayınlardan biri aynı zamanda doktora tezi de olan Patricia Blessing'in "*Moğol Fethinden Sonra Anadolu'nun Yeniden İnşası Rum Diyarında İslami Mimari 1240-1330*"¹⁹ başlıklı yayınıdır. Çalışmanın ana noktası Selçuklu sanatından Osmanlı sanatına nasıl ulaşıldığıdır. Bu nedenle Anadolu Selçuklu'nun zayıflamaya başladığı dönem ve İlhanlı Devleti'nin yıkılış süreci arasındaki yıllar çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Bu bağlamda kitap dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Konya, ikinci bölümde Sivas, üçüncü bölümde Erzurum ve son bölümde Ankara, Amasya ve Tokat şehrine odaklanmaktadır. Yazar, son kısımda Anadolu'nun Selçuklu-İlhanlı güç dengesinden sıyrılarak yeni bir üslubu ortaya çıkaran Osmanlı'ya vurgu yapmaktadır.

17 Ayşe Denknalbant, *Osmanlı Öncesi Türk Mimarisinde Çifte Minareli Cephelerin Gelişimi (Anadolu, İran, Azerbaycan, Hindistan)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

18 Selçuk Mülayim "*İlhanlı Dönemi Anadolu Plastiğinde Asya Çağrışımları*", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S. 1 (1), 2016, s. 275-297.

19 Patricia Blessing, *Moğol Fethinden Sonra Anadolu'nun Yeniden İnşası Rum Diyarında İslami Mimari 1240-1330*, çev. Merve Özkılıç, İstanbul, 2018.

21-22 Mayıs 2015’de Ankara’da düzenlenen *Cultural Encounters in Anatolia in the Medieval Period: The Ilkhanids in Anatolia* başlıklı sempozyumun bildiri kitabı 2020 yılında yayınlanmıştır. Sempozyumda sunulan bildiriler İlhanlı Devleti’nin Anadolu’da siyaset, ticaret, toplum ve sanat üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. İkinci makale A.C.S. Peacock’un “*Two Sufis of Ilkhanid Anatolia and their Patrons: Notes on the Works of Mu’ayyid al-Din Jandi and Da’ud al-Qaysari*”²⁰ isimli çalışmasıdır. Yazar, iki din adamı özelinde dönemin tasavvuf ortamı ile ilgili tespitlerde bulunmaktadır. Dördüncü makale Tom Sinclair’in “*The Ayas-Tabriz Commercial Link and Its Impact on the Cities of Sivas, Erzincan and Erzurum*”²¹ başlığını taşımaktadır. Yazar bu çalışmada Anadolu’da ticari hayatın İlhanlı Devleti’nin kurulmasıyla Tebriz merkezli bir hal aldığını ve ticaret ağının Sivas, Erzurum gibi merkezleri geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Dördüncü çalışma Patricia Blessing’in “*Building a Frontier: Architecture in Anatolia under Ilkhanid Rule*”,²² adlı makalesidir. Blessing, çalışmasında kitabında belirttiği kısımları tekrar ederken İlhanlı döneminin diğer coğrafyalardaki örnekleriyle de kıyaslamalarda bulunmaktadır. Kitabın bu araştırmanın kapsamıyla alakalı diğer makalesi Bruno De Nicola tarafından kaleme alınan “*On the Outskirts of the Ilkhanete: The Mongols’ Relationship with the Province of Kastamonu in the Second Half of the 13th Century*”²³ başlıklı çalışmadır. Nicola bu çalışmada yapıldığı gibi Kastamonu’nun Moğol istilası öncesi ve sonrasındaki siyasi ve toplumsal yapısına değinmektedir. Yazar, istila sonrasında ortaya çıkan ve Kastamonu ve çevresinde kurulan Çobanoğlu Beyliğine odaklanmaktadır.

Araştırma konusu ile ilgili son çalışma Erdal Eser’in Cengiz Han ve Mirası başlıklı çatıştayda yaptığı sunumdur. 15 Eylül 2020 tarihinde yapılan çalıştayda Eser, “*13. Yüzyıl: İlhâni Etki Açmazı*”²⁴ isimli bir sunum gerçekleştirmiştir. Sadece özet kısmı yayınlanan sunumda, İlhanlı ya da Moğol etkisi olarak ifade edilen kavramlar Sivas örnekleri üzerinden tartışmaya açılmıştır. Sunumda Sivas Çifte

20 A.C.S. Peacock, “Two Sufis of Ilkhanid Anatolia and their Patrons: Notes on the Works of Mu’ayyid al-Din Jandi and Da’ud al-Qaysari”, *Cultural Encounters in Anatolia in the Medieval Period: The Ilkhanids in Anatolia*, Ankara, 2019, s. 11-29.

21 Tom Sinclair “The Ayas-Tabriz Commercial Link and Its Impact on the Cities of Sivas, Erzincan and Erzurum”, *Cultural Encounters in Anatolia in the Medieval Period: The Ilkhanids in Anatolia*, Ankara, 2019, s. 53-63.

22 Patricia Blessing’in “Building a Frontier: Architecture in Anatolia under Ilkhanid Rule”, *Cultural Encounters in Anatolia in the Medieval Period: The Ilkhanids in Anatolia*, Ankara, 2019, s. 65-85.

23 Bruno De Nicola, “On the Outskirts of the Ilkhanete: The Mongols’ Relationship with the Province of Kastamonu in the Second Half of the 13th Century”, *Cultural Encounters in Anatolia in the Medieval Period: The Ilkhanids in Anatolia*, Ankara, 2019, s. 117-133.

24 Erdal Eser, “13. Yüzyıl: İlhâni Etki Açmazı”, Cengiz Han ve Mirası Sunum Özetleri sunum linki: <https://www.youtube.com/watch?v=w3FMipCWbZM> Erişim Tarihi: 08.10.2020

Minareli Medrese, Buruciye Medresesi ve Gök Medrese üzerinden Anadolu Selçuklu dönemi sanatsal üslubunda yaşanan göçlerin neden olduğu değişim açıklanmaktadır. Eser, ayrıca dönem sanatında İran etkisinden ziyade Suriye etkisinin varlığına işaret etmektedir.

Konu ile ilgili son yıllarda yapılan iki yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Zeynep Demircan tarafından hazırlanan “Orta Anadolu’daki İlhanlı Dönemi Eserleri”²⁵ konulu çalışma Orta Anadolu’da İlhanlı dönemi ile alakalı olduğu düşünülen 9 yapıyı tanıtmaya üzerine kurulu ve bu anlamda istilanın kültürel ve sanatsal etkilerinin çok da irdelenmediği çalışmadır. Nazhan Aytaç tarafından hazırlanan “Anadolu’da İlhanlı Mimari Eserleri”²⁶ isimli bir yüksek lisans tezi ise İlhanlı ya da Moğol asıllı kişilerin inşa ettirdiği yapılara odaklanmaktadır. Ancak tezin katalog kısmında İlhanlı emirlerinin türbelerinin yer aldığı Ahlat’a yer verilmemesi özellikle dikkat çekmektedir.

---

25 Zeynep Demircan, *Orta Anadolu’daki İlhanlı Dönemi Eserleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003.

26 Nazhan Aytaç, *Anadolu’da İlhanlı Mimari Eserleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.

GİRİŞ

Türklerin yoğun olarak Anadolu'ya girdiği ve yerleşmeye başladığı 1071 Malazgirt zaferinden itibaren Anadolu Türklere yurt olmuştur. Bu yurt edinme Anadolu'da birçok Türk devletinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Anadolu'ya yerleşen Türkler, kısa sürede Kars'tan İzmir'e kadar geniş bir coğrafyaya hâkim olmuşlardır. Ahlat bölgesinde Ahlatşahlar; Hasankeyf, Mardin ve Diyarbakır'da Artuklular; Sivas, Tokat ve Amasya'da Danişmendliler; Erzincan ve Divriği'de Mengücekoğulları; Erzurum'da Saltukoğulları, İzmir'de Çaka Beyliği ve ilk yıllarda İznik merkezli daha sonra Konya merkezli Anadolu Selçuklu devleti kurulmuştur. Bu çok parçalı siyasi yapının zamanla en güçlü devleti Anadolu Selçukluları olmuştur.

Anadolu, yapısı itibari ile Türklerden önce de birçok kültür ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. 11. yüzyıldan sonra göç eden Türklerin yaşamları ile mevcut kültürler kaynaşmış, ortaya yeni bir sentez çıkmıştır. Anadolu'nun farklı coğrafyalarında kurulan devletlerin sanat anlayışları ve kültürler arası etkileşim nedeniyle Anadolu'nun güneyi, kuzeyi, doğusu ve batısında farklı sanat anlayışlarının izlerinin görüldüğü çok renkli bir sanat ortamı oluşmuştur. Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yayılan bu devletler aynı zamanda Büyük Selçuklu devletinin de parçalarıdır. Bu nedenle sanat anlayışları Büyük Selçuklu'nun İran, Irak, Suriye, Azerbaycan'a, yayılan geniş hâkimiyet sahasında ortaya çıkan üsluplarla da bağlantı içerisindedir. Türklerin Anadolu'ya yerleşmeye başladığı 11. yüzyıldan Anadolu'nun bu ilk döneminin en güçlü devleti haline gelen Anadolu Selçuklu devletinin yıkıldığı 1308 (1310) yılına kadarki dönem "*Selçuklu Çağı*" olarak nitelendirilmektedir. Bu döneme kadar değişim yaşayan Anadolu'daki tüm toplumsal faaliyetler (sanat, edebiyat, dil, mimari vb.) Selçuklu Çağı olgusu içinde açıklanmaktadır. Moğol İstilasası bu üslubun özünü değiştirmeden yeni açılımlar kazanmasına vesile olmuştur. Anadolu'da Türk sanatının ortaya çıkması, klasik söylemle Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun kapılarını Türklere açılmasıyla başlamıştır. Bu savaştan sonra Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kurulan beylikler, Selçuklu sanat üslubunu Anadolu'ya taşımışlar ve farklı denemelerle üsluba yeni yollar açmışlardır. Bu beylikler, kuruldukları bölgelere göre farklı etkileşim sahalarıyla iletişimde bulunmuşlar ve Selçuklu Çağı sanatına bu bölgelerin de üslubunun girmesini sağlamışlardır.

Kösedağ Savaşı, Moğol İstilasının karşı konulmaz bir sonucudur. 1243 öncesinde Anadolu'nun dâhil olduğu büyük bir coğrafyayı etkisi altına alan bu istila, her bölgede birçok şeyi değiştirmiştir. Kitap başlığının Kösedağ Savaşı yerine Moğol İstilasından olmasının nedeni istilanın 1243 öncesinde Anadolu'yu etkilemeye başlamasıdır. 1243, bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir ancak istilanın etkilerinin nüfus hareketleri ile Anadolu'ya çoktan girdiği açıktır. Moğol İstilasından sonrasında gelişen sanat ortamında Selçuklu sanatı yeni deneyimlere sahne olurken, önceki birikimlerini de korumuş ve devam ettirmiştir. Selçuklu Çağı sanatı Moğol istilasıyla gideceği yol güzergâhını değiştirmiş, yola çıkan aynı kalırken, yolcular ve uğranılan yerler farklılaşmıştır.

Bu çalışmadaki amaç, Moğolların gelmesi ile Anadolu'daki sanatsal üslupta yaşanan, değişim, dönüşüm ve süreklilikleri neden ve sonuçları ile ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında Moğollar ile birlikte değişen siyasi, toplumsal ve kültürel ortamın, sanata nasıl ve ne şekilde yansıdığı, değişen ve değişmeyen olgularla değerlendirilecektir. Bu araştırma konusunun tercih edilme nedeni, bugüne kadar yapılan bilimsel çalışmaların, Selçuklu Çağı mimari yapılarının plan, mekân ve süsleme özellikleri üzerinde yoğunlaşması ancak sözü edilen süreçte değişen siyaset, toplum ve kültürün, sanatı nasıl etkilediği sorusunun sınırlı değerlendirilmesidir. Moğolların Anadolu'ya gelme süreci hakkında sosyal disiplinlerde birçok makale yayınlanmasına rağmen, bu konu ile ilgili geniş bir inceleme ve toplu bir değerlendirme yapılmamıştır. Çalışma, Anadolu'ya Türklerin gelmesi ile başlayan süreçte özellikle Moğol İstilasından ile değişmeye başlayan siyasi, toplumsal ve kültürel ortamın mimariye nasıl yansıdığı konusuna vurgu yapmayı amaçlamaktadır. Bu süreç, Moğol İstilasından sonrasında özellikle 1243 Kösedağ yenilgisinin ardından Selçuklu'nun siyasi olarak sona erdiği 1308'e kadarki süreci kapsamaktadır. İstila öncesi ile sık sık bağlantılar kurularak ele alınan çalışmada, 1243 sonrasındaki 50 yıllık süreçte, her anlamda oldukça karmaşık bir ortamda imar faaliyetlerinin nitelik ve nicelik açısından neredeyse 1243'ten önceki sürece eşit olması dikkat çekicidir. Bu nedenle 1243 sonrasında yaşanan değişim, dönüşüm ve sürekliliği anlamak adına, 1243'ten önceki mimari ortam da ele alınmaktadır.

Bu amaçla '*Moğol İstilasından Sonrası Selçuklu Çağı Anadolu Türk Mimarisinde Değişim Dönüşüm Ve Süreklilik*' isimli çalışma kapsamında araştırmalar yapılmış, konunun bilinmeyen yönleri günışığına çıkarılmaya çalışılmıştır. Böylece Türklerin Anadolu'ya gelmesi ile başlayan süreç boyunca oluşan sanat ortamının dinamikleri belirlenip, siyasi ve toplumsal bir olayın bu dinamikleri nasıl değiştirdiği ya da dönüştürdüğü noktasında oluşan sorulara cevaplar aranmaya çalışılmıştır. Ayrıca araştırma ile Anadolu'ya ilk yerleşen Türkler ve 13. yüzyılda Moğol İstilasından neden olduğu ikinci göç hareketi ile yerleşen topluluklar arasındaki dini,

toplumsal ve kültürel farklar ortaya konularak, bu göç dalgalarının, dönemin mimari ortamını nasıl ve ne şekilde dönüştürdüğüünün incelenmesi ve böylece Anadolu'nun bu kaotik döneminin mimarideki yansımalarının çözümlenmesine katkıda bulunulması hedeflenmektedir.

Selçuklu Çağı Anadolu'sunda sanatı ortaya çıkaran etmenler ve bu etmenlerin değişen siyasi ortama göre nasıl şekillendiği sadece Sanat Tarihi değil, aynı zamanda Tarih ve Sosyoloji alanlarından da faydalanılarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle çalışma sonuçlarının Tarih ve Sosyoloji alanları bakımından da önemli veriler içerebileceği düşünülmekte, farklı disiplinlerden faydalanılarak ortaya konulan bu çalışmanın Türk Sanat Tarihine yeni ve farklı bakış açıları kazandıracağı da ümit edilmektedir.

Selçuklu Çağı, Anadolu'nun neredeyse tamamını etki altına almıştır. Bu dönemde Anadolu'da inşa edilen yapıların yaklaşık 500 kadarının günümüze ulaştığı bilinmektedir.¹ Anadolu'nun Türklerle karşılaştığı ilk dönemde 8 beylik kurulmuş ve bu beyliklerin 6'sı zamanla Anadolu Selçuklu bünyesine girmiştir. Türklerin Anadolu'ya yerleşimi ile başlayan ve 1243'e kadar şekillenen sanatsal üslubun iyi anlaşılması, Moğol İstilasası ile sanatta yaşananları tespit etmek adına önemlidir. Bu nedenle araştırmada, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan başlayarak Moğol İstilasası öncesindeki süreçten genel hatları ile bahsedilmekte; Moğol İstilasası sonrasındaki dönem ise çalışmanın esas konusu oluşturmaktadır. Ayrıca karşılaştırmalarla bu iki dönem arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında yer alan "*Anadolu'da Moğol İstilasası Öncesi Ve Sonrası Siyasi Toplumsal ve Kültürel Ortam*" isimli başlık altında bu konulara yer verilmektedir.

Moğol İstilasından en fazla etkilenen bölgeler Anadolu Selçuklu hâkimiyetinde bulunan yerlerdir. Araştırma konusunu oluşturan Moğol istilasasının mimari üzerindeki etkileri Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılışı sonrasında (1308) ikinci beyliklerin kurulmasıyla farklı bir evreye girer. Bu yeni dönem, kendi içinde farklı neden sonuç ilişkileri barındırdığından; çalışma, Anadolu Selçuklu'nun yıkılışına kadar süren zaman aralığına odaklanmaktadır.

Cengiz Han'ın kurduğu küçük bir göçebe beylikken Ortaçağ dünyasını derinden sarsan bir devlete dönüşen Moğollar, Cengiz Han'ın ölümüyle parçalara ayrılarak birçok devlet yapılanması ortaya çıkarmıştır. Cengiz Han'dan sonra Anadolu, İran Tebriz merkezli İlhanlı Devleti hâkimiyetine girmiştir. Bu nedenle araştırmanın ilgili bölümlerinde 1256'ya kadar Anadolu'da etkili olan birlik için Moğollar tabiri kullanılmıştır. 1256'dan sonra ise İlhanlı Devleti ibarelerine yer verilmiştir.

1 Bu sayı çalışma için hazırlanan yapı tablolarından elde edilmektedir. Araştırma sırasında 564 yapı adına rastlanmıştır.

Araştırmanın sağlam bir zemine oturması için göç-savaş-sanat olgularının iyi anlaşılması gereklidir. Bu nedenle okumalar sırasında Anadolu'da Türk döneminin başladığı ilk fetih hareketleri ve 1071'den sonraki beylikler döneminden 1243'e kadar yaşanan göçler, siyasi olaylar, kentsel yapılaşma ve mimari faaliyetler ile 1243 sonrası yaşanan göçler, siyasi olaylar, şehir yapılanmaları ve inşaa faaliyetleri karşılaştırmalı bir şekilde incelenerek aradaki farklar ve benzerlikler üzerine değerlendirilmeler yapılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Moğolların tarihi, kültürel ve sanatsal özellikleri ile ilgili okumalar yapılırken; Moğolların batıya doğru hareketi ile başlayan ve birçok kıta, devlet ve medeniyet üzerinde etkili olan sürecin dinamikleri ve sonuçları üzerinde okumalar yapılmıştır. Bu okumalar sırasında Moğol istilasına uğrayan birçok medeniyetin toplumsal kırılmalar yaşadığı ve bu kırılmaların büyük değişimlere ve dönüşümlere neden olduğu anlaşılmıştır. Çin'den Mısır'a kadarki geniş coğrafyada yeni devletler kurulmuş, birçok devlet ve beylik son bulmuştur. Bu istilalar neticesinde Asya'dan batıya doğru yoğun bir göç yaşanmıştır. Bu göçleri iki dönemde incelemek mümkündür. İlk dönem Moğolların Asya'daki istilaları ile yurtsuz kalan halkların başlattığı ve önemli nüfus hareketliliğine neden olan 1220-1250 yılları arasındaki zaman dilimidir. Anadolu'da bu ilk göç sonucunda yoğun bir nüfus artışı yaşanmış ve bu halkları iskân etmek önemli bir sorun haline gelmiştir. İkinci dönem olarak adlandırdığımız zaman diliminde ise İlhanlı yönetimi altında bulunan ve ağır vergiler ödeyen Anadolu'ya, bilinçli bir şekilde İlhanlı devleti tarafından yerleştirilen Moğollar gelmişlerdir. Bu ikinci göç hareketi de Anadolu'daki Türkler ve Moğollar arasında çatışmalar yaşanmasına sebep olmuştur. Moğolların istilaları ile ortaya çıkan bu toplumsal hareketlilik Anadolu'nun siyasi, toplumsal, kültürel ve sanatsal dünyasını değiştirmiştir. Tezin ilk aşamasında bu değişimlere neden olan dinamikleri doğru olarak belirlemek önem kazanmıştır. Bu nedenle konu ile ilgili dönem kaynakları oldukça önemlidir. Bu amaçla İbni Bibi, Aksarayi, Cüveyni, Urfalı Mateos gibi siyasi tarih yazarlarının yanında Mevlana, Bahattin Veled, Arif Çelebi, Eflaki gibi Mevlevi kaynakları, Hacı Bektaş Veli gibi Bektaşî kaynakları, Kirmani gibi dönem toplununun düşünce ve inanç dünyasının anlatıldığı kaynaklarında da faydalanılmıştır.

Moğol İstilasından sonra değişmeye başlayan siyaset, toplum ve kültür hayatının anlaşılması, değişim dinamiklerinin belirlenmesi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin son bulmasıyla ortaya çıkan beylikler döneminin de daha sağlıklı değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır. 1243'ten sonra gelişen her olay Osmanlı sanatının oluşumuna bir taş eklemiştir. Bu çalışmanın sonuçlarının özelde Selçuklu Çağı Türk mimarisinin gelişim, değişim ve süreklilik çizgilerini belirlemekle birlikte, genel açıdan bakıldığında Selçuklu mimarisinin Osmanlı mimarisine nasıl evrildiğinin temellerinin ortaya konulmasına da katkıda bulunacağı ümit edilmektedir.

1. BÖLÜM

ANADOLU'DA MOĞOL İSTİLASI ÖNCESİ VE SONRASI SİYASİ TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL ORTAM

A. Siyasi Ortam

Ortaçağ'da, Anadolu'ya Orta Asya'dan kitleler halinde yaşanan iki büyük göç hareketi Anadolu'nun kaderini değiştirmiştir. Bu göçlerin savaşlarla bağlantılı olduğu görülmektedir. Malazgirt Savaşı'ndan sonra yaşanan ilk göç hareketi Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerini sağlamıştır. Anadolu'ya akınlar düzenleyen ve savaşın kazanılmasına katkıda bulunan komutanlara Anadolu'nun çeşitli bölgeleri ikta olarak verilmiştir. Bu bölgelerde zamanla komutanların isimleri ile anılan beylikler kurulmuştur. Beylikler iç işlerinde bağımsız hareket ederken, dış işlerinde Büyük Selçuklu sultanına bağlı kalmışlardır. Büyük Selçuklu Devleti'nin giderek zayıflaması bu beyliklerin zamanla bağımsızlık kazanmasına neden olmuştur. Bu süreçte İzmir'de Çaka Beyliği (1081-1098)¹, Erzurum ve çevresinde Saltuklu Beyliği (1071-1202), Divriği, Kemah ve Şebinkarahisar'da üç ayrı kolu bulunan Mengücek Beyliği (1071-1228), Ahlat ve çevresinde Sökmenli (Ahlatşah) Beyliği (1100-1207), Erzen ve Bitlis'de Dilmaçoğulları Beyliği (1085-1192), Harput'ta Çubukoğulları (1085-1112), Mardin, Hasankeyf, Harput'da kolları bulunan Artuklu Beyliği (1102-1409), Mardin ve çevresinde İlgazi Beyliği (1108-1409), Diyarbakır'da İnalıoğulları Beyliği (1095-1183)², Sivas, Tokat, Kayseri, Malatya gibi Orta Anadolu'nun önemli merkezlerinde hakimiyet kuran Danişmedliler Beyliği (1080-1178)³ ve İznik ve çevresinde Anadolu Selçuklu Beyliği (1075-1308) kurulmuştur.⁴ Bu beyliklerin sayıca fazlalığı kendi aralarında mücadele etmelerinde

1 Yusuf Ayönü, "İzmir'de Türk Hâkimiyetinin Başlaması", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. IX (1), İzmir, 2009, s. 1-8.

2 Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul, 2013, s. 19-65, 71-90, 99-138, 147-242; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara, 2015, s. 1-16, 63-76, 92-116.

3 Abdülkerim Özaydın, "Dânişmendliler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul, 1998, s. 469-474.

4 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 2014, s. 92.